

שמונים וחמישה זקנים היו מצטערים על הדבר הזה

וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַּת אֲבִיחַיִל וּמֶרְדֳּכָי הַיְּהוּדִי אֶת כָּל תַּקְף לָקִים אֶת אֲגֶרֶת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית: וַיִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל כָּל הַיְּהוּדִים אֶל שְׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אַחֲשָׁרוּשׁ דָּבָרִי שְׁלוֹם וְאַמֶּת: לָקִים אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר קִים עֲלֵיהֶם מֶרְדֳּכָי הַיְּהוּדִי וְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִימוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זֶרַע דָּבָרִי הַצְּמוּת וְזַעֲקָתָם: וּמֵאֲמָר אֶסְתֵּר קִים דָּבָרִי הַפָּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בְּסֵפֶר:: (אסתר ט, פסוקים כט-לב).¹

מסכת שבת ד פח עמוד א – קיימו וקבלו

"ויתיצבו בתחתית ההר" - אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב: "קיימו וקבלו היהודים עליהם (אסתר ט) - קיימו מה שקיבלו כבר".²

מסכת מגילה דף ז עמוד א – ברוח הקודש נאמרה

תניא, רבי אליעזר אומר: אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר: "ויאמר המן בלבו". רבי עקיבא אומר: אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר: "ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה". רבי מאיר אומר: אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר: "וידוע הדבר למרדכי". רבי יוסי בן דורמסקית אומר: אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר: "ובבזה לא שלחו את ידם". אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא מלתא דעדיפא מכולהו, שנאמר קיימו וקבלו - קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, לבר מדשמואל דלית ליה פירכא.³

מסכת סופרים פרק יד הלכה א – ברכת המגילה

ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים. והקורא בכתובים צריך לומר: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש.⁴

¹ ראו פירוש דעת מקרא (עמוס חכם) למגילת אסתר שקורא לקטע של פסוקים יט-לב בפרק ט "תקנת ימי הפורים" ומחלק אותו לשלוש פסקאות. לסיכום הפסקה השלישית המסיימת את הפרק הוא כותב: "בפסקה זו מתואר השלב האחרון בקביעת חג הפורים לדורות ... באגרת אל כל היהודים אשר שלחה אסתר ביחד עם מרדכי ולאחר מכן במאמר מיוחד שנכתב בספר. ובזה אושרו ונקבעו ימי הפורים לדורות עולם". בסיום הקטע כולו הוא מוסיף וכותב: "... היהודים הפזורים במאה עשרים ושבע מדינות התאחדו כולם לקבל על עצמם מצווה לדורות, לעשות ימי שמחה לזכר הצלתם. עצם הדבר שהיהודים מסוגלים לכך, מעיד שהם כולם מאוחדים בהרגשה שהם עם אחד ומיוחד בין כל העמים ושהתורה ומצוותיה מקימות ומאשרות בידיהם, עד שהם יכולים להוסיף ולקבל עליהם תקנה חדשה לדורות. אכן, אם נתבונן בדברים מצד זה, נמצא אישור לדרשת חז"ל, שחזרו וקבלו את התורה מרצונם בימי אחשורוש". לזה יש להוסיף שמצוות הפורים ובהם קריאת המגילה בברכה "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מקרא מגילה", היא ממצוות דרבנן הראשונות, אם לא הראשונה, וקדמה בוודאי למצוות חנוכה (בה אין מקרא מגילה).

² זו היא דרשת חז"ל שאליה רומז עמוס חכם (ראו הערת שוליים הקודמת). ראו גם אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד נא (בגמרא מגילה יד ע"א המובאת להלן): "גדולה היא הסרת הטבעת - יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל כדי שיעשו תשובה, ולא עשו תשובה אלא בהסרת הטבעת שנאמר ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן". הייתה התעוררות גדולה בתשובה עד כדי קבלה מחודשת של התורה, עד כדי אישור הברית המקורית של הר סיני שהייתה בכפיה ושוברה (מודעתה) בצידה! יפה ונאה. אבל האם זה נותן תוקף לחוקק ולהנהיג חג חדש ומצוות חדשות? האם בתורה שזה עתה קבלוה מחדש ובהתלהבות גדולה, גדולה מזו שהייתה במעמד הר סיני, לא כתוב בה: לא תוסיף? התלהבות לחוד ומצוות וחגים חדשים לחוד.

³ ראו בסוגיה שם שדנה אם מגילת אסתר "מטמאה את הידיים", היינו שייכת לכתבי הקודש, בדומה לדיון על קהלת ושיר השירים. סוף דבר שיש שם הסכמה רחבה שאסתר ברוח הקודש נאמרה, אך צריך לשם כך דרשות רבות של תנאים, כל אחד מזווית הראייה שלו. ובסוף, גובר ההסבר של שמואל מהפסוק: "קיימו וקבלו", היינו הרצון העממי שבא "מאתערוותא דלתתא" בלשון הקבלה והחסידות, הוא שמעיד על רוח הקודש בה נכתבה מגילת אסתר. ועדיין צריך את "כל תוקף" של המלכות, של אגרות השנית שנכתבים מכח מעמדם של אסתר ומרדכי בבית המלכות הפרסי.

⁴ נושא הברכה על קריאת המגילה ראוי לדיון נפרד וכבר האריכו בו רבים וטובים. ראו כאן וגם כאן. נראה שגם בקשר לנוסח ברכת המגילה, אולי גם על עצם הברכה, יש התפתחות, החל מהמשנה מגילה פרק ד משנה א התולה לכאורה את הברכה במנהג, תוספתא מגילה פרק ב הלכה ה, גמרא בבלי מגילה כא ע"א שמדגישה את הברכה לפני הקריאה, ירושלמי מגילה ד א – כולם בלי לציין את נוסח הברכה, וכלה בראשונים ובפוסקים. מסכת סופרים שמקורה בבבלי ובתקופת הגאונים היא המקור הקדום ביותר בו נזכרת ברכה זו בנוסח הברור: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מקרא מגילה". ולא פשט המנהג לברך ברכה זו גם בשאר המגילות, להוציא מנהג הגר"א. שימו לב שגם על מגילת איכה מברכים וגם על קריאת כתובים אחרים כמשלי, תהלים ואיוב. ראו שיטת ר' יהושע בן לוי בירושלמי סוכה ג ד שעל מצוות נר חנוכה מברכים: "על מצוות זקנים" (בדומה ללולב חוץ מהיום הראשון שהוא חיוב מהתורה), אבל על מקרא מגילה לא נזכר שם שום נוסח וגם כאמור לא בתלמוד הבבלי. גאוני בבלי (!) הם כפי הנראה שתקנו ברכה זו שלדורות נשתמרה בעיקר על מגילת אסתר.

רות רבה פרשה ד סימן ה – מי הכניס את מגילת אסתר למקרא⁵

מגלת אסתר מנין? ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק: מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה, ואמרו להם: מקבלים אתם עליכם להיות עושים שני הימים האלה? שלחו ואמרו: לא דינו צרותיו של המן, אלא שאתם מטריחים עלינו לעשות את שני הימים האלה!⁶ שלחו ואמרו להם: חייכם, אם מן הדבר הזה אתם מתייראים, הרי היא כתובה בין הכרכים, שנאמר: "הלא הם כתובים בספר דברי הימים למלכי מדי ופרס" (אסתר י ב).⁷ מה עשו? כתבו אגרת שנייה ושלחו להם, שנאמר: "לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית" (אסתר ט כט).⁸

ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן: שמונים וחמשה זקנים,⁹ ומהם שלושים וכמה נביאים היו, שהיו מצטערים על הדבר הזה: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה" (ויקרא כז לד). "אלה" – אין להוסיף ואין לגרוע. אין נביא עוד עתיד לחדש דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש עלינו דבר אחד חדש!¹⁰ עד שהאיר הקב"ה את עיניהם, ומצאו אותה כתובה בתורה, בנביאים, ובכתובים. בתורה – "כתוב זאת זכרון בספר" (שמות יז יד), ובנביאים – "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו" (מלאכי ג טז), ובכתובים – "הלא הם כתובים על ספר דברי הימים" (אסתר י ב).¹¹

רב ר' חנינא ור' יונתן ור' שמואל בר נחמן ור' אחא ובר קפרא, אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה, שכל מה שהיה ועתיד להיות הראהו למשה, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹² ומנין שהסכים הקב"ה עמהם? אמר רב: "וקבלו היהודים" אין כתיב, אלא "וקבל" (אסתר ט כז) – רבן של יהודים קבלו.¹³

⁵ מקור מדרש זה הוא בירושלמי מגילה פרק א הלכה ה. בהמשך נשווה חלקית עם מקור זה.

⁶ ראה עד כאן במקור בירושלמי: "ר' ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו אגרות ושלחו לרבותינו שכן אמרו להם: מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה? אמרו להן: לא דינו הצרות הבאות עלינו אלא שאתם רוצין להוסיף עלינו עוד צרתו של המן". התנגדות החכמים לא באה מהוספת יום טוב וטרחתו, אלא מהתזכורת המתמדת של "צרתו של המן".

⁷ אפשר שהסירוב של העם לקבל את שני הימים היה בעצם הטיחה והעמסה של עוד אירוע ללוח השנה (כמה וכמה אירועים נוספו לנו מאז...). תשובת אסתר הייתה שכבר נגזר הדבר מהמלכות וכתוב בכתביה, והיא איננה מוסיפה כאן דבר חדש. ובלשון הגמרא במסכת מגילה ז ע"א אומרת: "אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות! שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס". היינו, הבעיה הייתה פוליטית שלא לעורר את רוגזם של הגויים. בכל מקרה, זו התוספת החשובה של פרק י' הקצר המסיים את המגילה. שהרי לכאורה נראה כאילו פרק ט מסיים יפה את כל הסיפור ומה מוסיף לנו פרק י' התשובה היא שפרק י' נותן את התוקף של המלכות, אם במובן שכן כבר נגזר והטרחת ממילא קיימת ומוטב שיהיה גם חג יהודי ולא רק של המלכות ואם במובן שאין חשש שקביעת חג פורים תעורר אנטישמיות שכן לא היהודים הם שהמציאו אותו. בהמשך נראה שטעון זה לא שכנע את החכמים.

⁸ מה היה כתוב באגרת השנית? האם חזרו בה שוב על אותם דברים? במקבילה בירושלמי משמע שזה עצמו, הטענה שכבר המלכות כתבה את פורים על ספרה ולכן אין מה לחשוש, זה מה שהיה כתוב באגרת השנית. וכך הנוסח בירושלמי: "חזרו וכתבו להן אגרת שנייה. הדא היא דכתיב: לקיים עליהם את אגרת הפורים הזאת השנית. מה היה כתוב בה? אמרו להן אם מדבר זה אתם מתייראים, הרי היא כתובה ומעלה בארכיים: הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס". אם כך, אזי הנוסח ברות רבה צריך עיון. מה בדיוק, בנוסח רות רבה, הוסיפה אגרת הפורים השנית? אולי ניתן להסביר נוסח זה על פי ילקוט שמעוני אסתר רמז תתנ"ט: "לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית – אמר רב יהודה אמר שמואל: בתחילה בשושן ולבסוף קבעוה בכל העולם כולו". אם נחבר את ילקוט שמעוני עם רות רבה נקבל את סדר העניינים הבא: בתחילה רצו לתקן פורים לדורות בשושן, וגם לזה התנגדו החכמים. כך או כך, אחרי שטענו אסתר ומרדכי שהמלכות כבר תקנה זאת, שתקו החכמים והסכימו (בדלית ברירה) לפורים בשושן לדורות. אבל רק בשושן, קרוב לאסתר ומרדכי וקרוב לחצר המלכות. עכשיו עושים מרדכי ואסתר צעד נוסף ומבקשים להחיל את פורים בכל תפוצות ישראל, לדורות. זו מהות האגרת השנית וגם מהות ההתנגדות השנייה.

⁹ האם המספר שמונים וחמשה זקנים הוא פורום מיוחד, או מעין מספר טיפולוגי המציין חשיבות איכותית ולא דווקא מספר מדויק (בדומה לעשרים וארבעה או ארבעים ושמונים שמופיעים במספר מקומות ואין הכוונה שם למספר מדויק אלא "להרבה"). ראו תוספתא כלים פרק ב הלכה ד: "מעשה בטבח של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני רבן גמליאל והיו שם שמונים וחמשה זקנים יושבין" וכן יבמות קכא ע"ב: "אמר ליה ר' יוחנן: לא כך היה מעשה באושעיא ברבי, שהתירם עם שמונים וחמשה זקנים?". ואם אכן זהו פורום פורמאלי וממשי, מה מקורו ומה סימוכין לו? המאיר עינינו יבורך.

¹⁰ "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" (ויקרא כז לד) – הפסוק המסיים את ספר ויקרא, אשר מהווה מעין חתימה לספר כולו (ואולי גם למעמד הר סיני כולו, ראו תחילת פרשת בהר ומה ענין שמיטה להר סיני). הדגש הוא על "אלה המצוות", "את משה" ו"בהר סיני". ומפסוק זה למדו את הכלל "אין נביא רשאי לחדש מעתה דבר". ראו שבת קד ע"א וכן יומא פ ע"א. וזה נושא רחב שיש לעסוק בו בפעם אחרת, בפרשת בחקותי בע"ה. והדברים קשורים גם לדברינו [משל למלך שהייתה לו בת יחידה](#) בפרשת תרומה – על כח החכמים להוסיף ולתקן דברים. ולענין פורים, סוכמו הדברים ברמב"ן דברים ד ב על הפסוק "לא תוסיפו". העולה מדבריו שם שאכן הייתה כאן בעיה של עבירה על כל תוסף ולא ברור איך באמת "יצאו מהעניין". ראו דבריו שם במלואם. ראו דבריו גם בפרשת הנביא בדברים יג ד ואכמ"ל.

¹¹ המקור האחרון, מהכתובים, היא מגילת אסתר עצמה וזה קצת מוזר, מה גם שכבר מצאנו נימוק זה לעיל. נוסף לכתובים ע"ס פסוקים מהכתובים עצמם. העיקר הוא החיבור של מקור זה עם כתיבות נוספות בתורה ובנביאים.

¹² נראה שזה שימוש מאד יחיד ונדיר של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". ראו דברינו [אין מוקדם ומאוחר בתורה – במדרש](#), בפרשת במדבר.

¹³ והסיומת בירושלמי היא: "רב ורבי חנינה ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר: הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה

מסכת מגילה דף ז עמוד א – קבעוני לדורות

אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות! שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס ... שלחה להם אסתר לחכמים: כתבוני לדורות. שלחו לה: "הלא כתבת לי שְׁלִישִׁים בְּמוֹעֲצַת נְדָעָת" (משלי כב כ) - שלשים ולא רבעים.¹⁴ עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה: "כִּתְבָּה זֹאת זִכְרוֹן בְּסִפְרָה" (שמות יז יד) – "כתב זאת" - מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, "וזכרון" - מה שכתוב בנביאים, "בספר" - מה שכתוב במגילה.¹⁵

מסכת מגילה דף יד עמוד א – אבל בלי הלל

"ויסר המלך את טבעתו", אמר רבי אבא בר כהנא: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירו למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירן למוטב.¹⁶ תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל,¹⁷ ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה.¹⁸ מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: ומה מעבדות לחירות אמרין שירה - ממיתה לחיים לא כל שכן?¹⁹ - אי הכי הלל נמי נימא! - לפי שאין אומרים הלל על נס

אינן עתידין ליבטל. מה טעמא? קול גדול ולא יסף (דברים ה יח). רבי שמעון בן לקיש אמר: אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל. נאמר כאן: קול גדול ולא יסף ונאמר להלן: וזכרם לא יסוף מזרעם". היינו שקול גדול ולא יסף הוא שלא הפסיק, לא שלא הוסיף להישמע. ראו דברינו **בת קול בסיני ובבית המדרש** בחג השבועות וכן על הזקנים שמשם מינה ונחה עליהם הרוח בדברינו **אלדד ומידד** בפרשת בהעלותך. עוד לענין ההשוואה בין חמישה חומשי תורה וספרי נ"ך ראו קהלת רבה א א: "ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחוכמה ... הוא ענין רע נתן א-להים לבני האדם לענות בו. ר' חוניא פתר קרייא בנביאים ובכתובים. שאילו זכו ישראל לא היו קורין אלא חמשה חומשי תורה ה' ספרים בלבד. וכלום ניתנו להם נביאים וכתובים אלא שיהיו יגיעים בהן ובתורה ועושין מצות וצדקות כדי לקבל עליהם שכר טוב. רבנן אמרין: אף על פי כן לענות בו - מקבלים עליהם שכר כחמישה ספרי תורה". השווה עם הגמרא בנדרים כב ע"ב: "אלמלא (לא) חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא". וזה עניין נכבד וחשוב שיש לעסוק בו בנפרד.

¹⁴ מפרש רש"י שם: "שלשים - בשלשה מקומות יש לנו להזכיר מלחמת עמלק: בספר ואלה שמות ובמשנה תורה, ובספר שמואל (א, טו), וזהו שאמר שלמה בדבר ששילשתו אי אתה רשאי לרבער". אין צורך באזכור רביעי של מלחמת ישראל בעמלק.

¹⁵ כשהדרשן רוצה הוא מצליח למצוא את האזכור הרביעי בפסוק בו יש שלושה אזכורים או כתיבות! חזרנו לגמרא בבלי. אסתר פונה לחכמים (בארץ ישראל? בבבל?) ומבקשת: קבעוני לדורות. רש"י מסביר שקביעה זו היא: "ליום טוב ולקרייה ולעשות לי שם". שטיינזלץ מסביר: "כלומר, עשו את חגיגת הפורים וקריאת המגילה תקנה לדורות". נראה לנו לחדד את ההבדל בין "קבעוני" ל-"כתבוני". קבעוני הוא עשיית יום טוב ומשלוח מנות ומתנות לאביונים ככתוב במגילה. על כך עונים לה חכמים שהדבר עלול לעורר קנאה, אולי גם שגאון ממש של הגויים. תשובת אסתר: כבר כתוב כל העניין בארכיון מלכי מדי ופרס, כנראה הניחה איכשהו את דעתם של חכמים. או אז עוברת אסתר ל"בקשה קטנה" נוספת: "כתבוני לדורות", היינו שמגילת אסתר תתוסף לספרות הקודש. ראו פירוש מהרש"א על הדף שם: "כתבוני לדורות. פירוש שבקשה אסתר שתהיה המגילה מכלל הכתובים וכפי שפרש"י בפסוק ומאמר אסתר קיים ג' ונכתב בספר ג'. אסתר בקשה מחכמי הדור לקבעה ולכתוב בספר זה עם שאר כתובים וזהו ונכתב בספר". גם בקשה זו לא עברה בקלות: "והשיבו לה דהכתוב מיעט את המגילה מהיותה מכלל הכתובים דכתיב הלא כתבת לי וגו' ... שתהיה המגילה מכלל המצות שאינן אלא דברי חכמים כמו מצות נר חנוכה ולא מכלל מצות הכתובים הנאמרים ברוח הקודש ... עד שמצאו להם סמך מן המקרא דהמגילה היא מכלל השלושה", היינו השלישים ואין היא מהרביעים. בקיצור, גם עפ"י נוסח התלמוד הבבלי שנלמד וגובש בבבל, לא היה קבלת חג הפורים והכנסת מגילת אסתר לכתבי הקודש, עניין פשוט.

¹⁶ את רשימת הנביאות נותנת לנו הגמרא שם: "שבע נביאות מאן נינהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר". את רשימת הנביאים מצאנו בחידושי הר"ן על הדף שם: "משה. ואהרן. אסיר. ואלקנה. ואביאסף. בני קרח נתנבאו במחנה. יהושע. פנחס. אלקנה. גד החזקה. נתן הנביא. אסף. הימן. ידותן. שמואל. דוד. ושלמה. אחיה. שמעיה. עדו. עזריה בן עדו. חנני הרואה. יהוא בן חנני. אליהו. מיכיהו. עובדיהו. אלישע. יחזקאל. יונה. זכריה בן יהוידע. אמוץ. חבקוק. צפניה בן כושי. ירמיה. ישעיה. יחזקאל. דניאל. ברוך בן נריה. שריה בן מחסיה. מרדכי בלשן. הושע בן בארי. עמוס. מיכה המורשתי. יואל בן פתואל. נחום. חגי. זכריה. ומלאכי".

¹⁷ ראו רמב"ן דברים פרק ד פסוק ב שם המספר הוא מאה ושמונים נביאים!

¹⁸ רש"י שם: "ואם תאמר: נר חנוכה! כבר פסקו הנביאים. אבל בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי". בתקופת אסתר ומרדכי עדיין חיו נביאים אחרונים ודא עקא שהם שתקו ולא נתנו שום חוזק לרצונם של אסתר ומרדכי לקבוע חג חדש. חנוכה, זו כבר תקופה חדשה בה פסקה הנבואה וניתן הכח לחכמים. ומה שאסור לנביא מותר לחכם. ראו במסכת שבת כג ע"א הדיון לגבי חנוכה שהוא קצר ופשוט ואין שום רמז להתנגדויות כלשהן כפי שראינו לגבי המגילה: "מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו? רב אויא אמר: מ"לא תסור". רב נחמיה אמר: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך". (השווה עם הדיון הקצר לעיל על נוס ברכת קריאת המגילה). אז מה באמת ההבדל בין חנוכה ופורים לעניין זה? שזה בתקופה שבה עדיין שרתה נבואה וחששו מנביאים שיבואו להכחיש את נבואת (תורת) משה וזה בתקופה בה פסקה הנבואה וההלכה נדונה בבית המדרש ע"י החכמים. מחד גיסא, עפ"י כללי מסורת ועדויות, ומאידך גיסא, בשקלא וטריא ומידות שבהן התורה נדרשת. ואולי ההבדל בין פורים לחנוכה הוא כפי שהגמרא ממשיכה שזהו נס שהיה בחור'ל ובשל הטענה המשלימה שעדיין עבדי אחשוורוש אנחנו ואין כאן חירות של ממש. ואם אכן ההבדל החשוב הוא בין נביא לחכם, כדאי לציין שמרדכי עצמו נחשב במקומות מסוימים לחכם (מאנשי הכנסת הגדולה, מסכת בבא בתרא טו ע"א) ובמקומות אחרים לנביא (יחד עם חגי זכריה ומלאכי, מסכת מגילה טו ע"א). עכ"פ לפי רש"י יוצא שלא.

¹⁹ אז מה בסוף יש לנו? מה הסיבה לקביעת חג הפורים אחרי כל ההתנגדויות והקושיות? קל וחומר מפסח וציאת מצרים! סיבה של הצלה פיטית ודרך שקלא וטריא בבית המדרש בקל וחומר. אבל שבהמשך, לגבי אמירת ההלל, גם טענה זו מרוככת משום שאמנם נצלו ממיתה, אבל הצלה זו עדיין איננה יציאה לחירות (וגם לא לוותה בעלייה לארץ ישראל) ועדיין עבדי אחשוורוש אנחנו - עדיין חיים בגלות. כדאי לזכור שגם קטע זה לקוח מהתלמוד הבבלי!

שבחוצה לארץ. - יציאת מצרים דנס שבחוצה לארץ, היכי אמרין שירה? - כדתניא: עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה. משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה ... רבא אמר ... "הללו עבדי ה' " - ולא עבדי פרעה. אלא הכא "הללו עבדי ה' " - ולא עבדי אחשוורוש? אכתי עבדי אחשוורוש אכן.²⁰

חג פורים שמח מחלקי היין (במשורה)

מים אחרונים 1: הראה לי גיסי הרב שמואל ריינר ה"ו דיון בספר המרדכי (!) מדוע אין "יר"ט שני של גלויות" לגבי פורים בחור"ל. והוא מתרץ שם שיש בכך משום "בל תוסיף". ולפי דברינו אלה, התשובה לשאלתו היא פשוטה וברורה. אחרי כל הדיון בעצם הפורים, עוד להוסיף עוד יום?! ואנו נוסיף לדבריו שכפשוטו של פסוק באסתר ט כז: "לְהַיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּתֹבָם וְכִזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה", ניתן להבין שלכתחילה אכן ביקשו אסתר ומרדכי שהחג יהיה לדורות של יומיים, אבל על כך לא נענו. וחז"ל קיימו את הפסוק הזה בכך שהפרידו בין פורים ושושן פורים. וגם ההגדרה של שושן פורים תלויה בעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון ולא מוקפת חומה מימות אחשוורוש כפי שהציע ר' יהושע בן קרחה, שזה לכבודה של ארץ ישראל (ראו הסוגיה במגילה ב ע"ב).

מים אחרונים 2: אחרי כל ההתלבטויות לגבי מקרא מגילה, זכתה מסכת מגילה לשמש אכסניה ומקור לדיני קריאת התורה וההפטרה בשבתות ומועדים. ראו פרק ד במסכת מגילה (משנה וגמרא).

מים אחרונים 3: שמעתי בשם הרב יעקב מדן (לא ישירות מפיו ואולי זה מאחרים) שמתארך את אירועי מגילת אסתר לתקופה שבין עליית שבי ציון הראשונה (ששבצר, זרובבל) ובין עליית עזרא ונחמיה כשמונים שנה מאוחר יותר. טענתו היא שמהפסוק: "נקהלו היהודים ועמוד על נפשם", או "נקהלו היהודים בעריהם וכו'", למדו היהודים שיש ביכולתם לעמוד על שלהם ולא להיכנע ואף להצליח. אם זה מה שגרם לעליית עזרא ונחמיה, שהייתה כארבעים אלף איש בקרוב, מתוך מאות האלפים ואולי יותר שחיו כבר אז בבבל, הרי שזו "התקהלות" צרה למדי ולימוד לקח חלש. נראה שהלקח הגדול יותר היה האפשרות לקיום בגולה, כפי שבמרוצת השנים אח"כ ציינו קהילות לא מעטות בישראל את "נס פורים" המקומי שלהם.

יין אחרון אפריטיף: לסיכום הנושא, ראו מאמר של יואל בן נון "אנשי כנסת הגדולה הם חותמי האמנה", מְשָׁלֵב לו, ישיבת הקבה"ד, עין צורים.

²⁰ סוף דבר, מגילה – כן. משתה ויום טוב – כן. גם מצוות מיוחדות לחג כמשלוח מנות ומתנות לאביונים שהם מסימני ימים טובים בכלל – כן. אבל אין שירה ואין הלל בפורים. כתזכורת לכך ש"עדיין עבדי אחשוורוש אנחנו". יש כאן הצלה פיסית (שלאחריה התנסה עם ישראל בלא מעט אסונות פסיים ומיתות ל"ע), אבל אין כאן גאולה. שירה והלל אומרים רק בארץ ישראל. ומנקודת מבטם של בני ארץ ישראל יש ביקורת רבה על בני בבל שלא עלו בימי בית שני ולא חזקו את היישוב הדל והמועט, אולי שלחו כסף וקרבנות, והעדיפו את מנעמי ארץ "בין הנהרות". ראו איך מטיח ריש לקיש דברים קשים ברבה בר בר חנה כשהוא מושיט לו יד: "ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא סנינא לכו, דכתיב: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז. אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו" (יומא דף ט עמוד ב). ראו שם גם מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן מי עדיף ממי, ראשונים או אחרונים? וכן הוא בשיר השירים רבה פרשה ח: "אחות לנו קטנה, אלו עולי גולה, קטנה, שהיו דלים באוכלוסין ... אם חומה היא, אילו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית". והסיפור שם על רבי זעירא שדווקא עלה לארץ וסירבו למכור לו בשוק. סוף דבר, הסכימו גם חכמי ארץ ישראל לקבוע את חג הפורים ומגילת אסתר ואף לזכות אותם במסכת מיוחדת בש"ס – מגילה, בה שזורים הלכות רבות הנוגעות לקריאת התורה בציבור בשבתות ובחגים. מה שחג החנוכה הארץ-ישראלי לא זכה. האם גברה כאן ידם של חכמי בבל?